

FARAGÓ KORNÉLIA

Aszimmetrikus relációk – fordított viszonylatok

Tandori Dezső levelei Ács Károlyhoz

„A parlagi tény: akkoriban a Vajdaságban avatódott a magyar költő.”

(Tandori Dezső)

Ács Károly levélhagyatéka számos horizontot nyithat a kisebbségi irodalom kapcsolati rendszerének fontos mozzanataira. A hozzá címzett levelek gyűjteménye számos olyan alkotó levelét tartalmazza, akik a vajdasági magyar folyóirat-kultúra történetében érzékelhető jelenlétükkel válhatnak ki érdeklődést. Az irodalmi élet mozgásban lévő összetevőit több irányból is vizsgálhatjuk, ezek közül az egyik a folyóiratok köré szerveződő kapcsolathálózat feltárása lehet: egy ilyen irány a *Híd* szerkesztőségi működését, kulturális szerepét illetően is új megközelítésmódokat tesz lehetővé. A *Híd* folyóirat történetének 1965 és 1975 közötti szakasza, amelyet Ács Károly főszerkesztői tevékenysége fémjelez, e levélhagyaték segítségével is megvilágíthatónak tűnik. A dokumentumok, mint a kapcsolati kultúra személyes jellegű forrásai, azt tárják elénk, hogyan lépnek be a jugoszláviai és a magyarországi szerzők Ács Károly szakmai életútjába, sőt akár szellemi magánszférájában is a *Híd*, majd pedig a Forum Könyvkiadó szerkesztőjének meglehetősen kiterjedt viszonyhálózába. Bányai János *Tandori a Hídban* című tanulmányában, utólagosan csak részben tartja rekonstruálhatónak azt az irodalmi közeget, amely vonzotta azokat, akik Magyarországon nem jutottak publikálási lehetőséghez, illetve azokat, akik különös érdeklődést tanúsítottak a vajdasági magyar

irodalmi kultúra iránt, és abbéli reményét fejezi ki, hogy „egyszer majd talán sor kerül a korszak levelező irodalmának begyűjtésére és publikálására is, akkor látszik majd meg, hogy milyen mély volt az a kapcsolatrendszer, amit a *Híd* teremtett meg maga körül, a maga vonzásterében” (BÁNYAI 2014: 126). Mert a levél, ez a különleges dokumentumtípus, olyan vonatkozásokat is képes megmutatni, amelyek más perspektívákból nem látszanak, éppen ezért érdemes a folyóirat-kultúra és a hozzá köthető kariertörténeti mintázatok értelmezési horizontjaként tekinteni a rendelkezésünkre álló korpuszra.

Valójában máig kevés a publikált anyag a kapcsolati háttértörténetek feltárásához, a vajdasági magyar irodalmi levelezéskultúra – a Szenteleky Kornélhoz, illetve a Bori Imréhez címzett, kötetbe foglalt levelek, valamint Sinkó Ervin levelezésének kivételével, és a szórványos közléseket leszámítva – ugyanis jórészt ismeretlen. Ezúttal Tandori Dezső és Ács Károly kapcsolatát szándékozom dokumentálni, amely Tandori stílusában bontakozik ki előttünk, a történetbe beúszó társadalmi és kultúrpolitikai mozzanatokot is felvillantva, bár az igazán érvényes megközelítés az lehetne, ha ezt a levelezést Ács Károly válaszeveleinek ismeretében helyeznénk el kapcsolatainak hálózatában. Ács nehézkes levélíró volt, Tandori Nagy Anti-Levélíró Társnak nevezi egyik megszólításában, másutt arra kéri, győzze le a levélundort, az anti-írhatnékot, s bár ő maga könnyedebbnak, termékenyebbnak tűnik ilyen tekintetben, mégis rögzít (1973. VI. 14.) olyan mondatokat, mint a következő: „Majd írok megint; ez rettentő »érvágás« egy ilyen levél; tudhatod.” A levélhagyaték ismeretében azt kell mondanunk, hogy Ácsot az is hátráltathatta a válaszok megírásában, hogy a *Híd* főszerkesztőjeként ezidőtájt viszonylag széleskörű levelezést folytatott. A „levéltörténelem”, személyes jellegű műfajként, publikációtörténeti tudásunkat is gazdagítja – még hozzá egy különleges nézőszögből. Az itt bemutatásra kerülő kapcsolatban reflexió tárgya (1971. XII. 21.), hogy a megnyilatkozások olykor veszíthetnek is a személyességükből, a szubjektivitás redukált jelenlétére, közömbösítésére is számítani kell: „Egy s más üdvözlöt a Dunára bízok (az jó személytelen, és én suta vagyok a személyes érzelmekben, kifejezésükben, tudvalevő?)”.

Tandori Dezső *Ködös iker* című kötetének „irgalmatlan történetei” közül az *Ósdi Utazásd*iban a következők állnak: „1967-ben Jugoszlávia jutányos és vonzó úticél volt a magyarnak. Bár hát trükközni kellett, értsd: vállalni a szegényes körülményeket, októbert választani, Belgrádot szeretni, konzervet cipelni. Némi kis irodalmi kapcsolatot ápolni, effélék áldásait élvezni. (Akkoriban a jugoszláviai magyarok tudtak segíteni rajtunk, nem fordítva volt az ügy; nagyobb volt bizonyos szellemi szabadságuk.) Vonatoltunk Belgrádba, meglaktunk szép kertvárosában (beázó mennyezetű diákszállóban), ettük a pírított májat (idehaza, vicc, akkoriban nem nagyon lehetett májat kapni; igaz, ami az én »monó« alkotomat illeti, Bécsben is képes vagyok barátaimmal vagy egymagam órákat mászkálni, ha netán nem akad már »májas-gombás hely«, kicsit még vásároltunk is. (Máig azokban az öltönyökben megyek – szerencsére ritkán – jobb helyekre. ...) Elszemtelenedtünk: 1967, 1969, 1970, 1971, 1972, 1974... Jártunk »Jugó«-ba. 1974 különös évszám volt” (TANDORI 2000: 177–178).

Egy emlékező-öndokumentáló szándékú szövegről van szó, amely főként arról ismert, hogy Tandori ebben nyilvánítja nevezetes évnek 1977-et, az első veréb érkezésének évét. Az emocionális hangnemű mondatok az egykori adriai utazásokról szólnak, a spliti kikötőről, a pálmák bővítoletesen szép élményéről, Hvar szigetéről, a nyaralás állandó helyéről, Jelsáról, majd a Belgrád városához való kötődés érzelmi tartalmáról: „Teljesítettük előtte a penzumunkat, elegyes sikerű »nyugat-európai« útra vállalkoztunk (feleségem meg én), s persze, Belgrádon át jöttünk haza. Mekkora szerelem volt ez a (az a) Belgrád. 1977-ben a hajdani szabályok szerint, nem utazhattunk volna »tőkés-féltőkés relációban«. Valami protekcióval (meghívólevél) sikerült megszerveznünk: Hvar, Jelsa!” (TANDORI 2000: 179).

A paradoxul kettős jelenségként megítélt Belgrád iránti rajongást egy 1971. július 13-án kelt levél értelmezi: „Tudod, mi nagyon szeretjük Belgrádot egyébként ama személyes emlék okán, hogy házasságkötésünk után az első idegen város, ahol hosszabban tartózkodtunk, 1967-ben, épp Belgrád volt, és szeretünk bóklászni nagy büdös balkániságában és világvárosiságában”. Ezen túl a hamisság hangja vonja magára a figyel-

met, ami egy kisebbségi olvasóban ma is megütközést kelthet: „Némi kis irodalmi kapcsolatot ápolni, effélék áldásait élvezni”. Feltűnik e vajdasági irodalmi kapcsolati történet pénzügyi háttérindoka, annak sejtetése, hogy a nyári utak az ápolásra kerülő kapcsolatok (ki)használásával valósultak meg. A kijelentés tágabb szövegkörnyezeteként is számon tartható levelek – mintegy hatvan küldeményről, levélről és levelezőlapról van szó – felől értelmezett kapcsolattörténet valamiképpen ennek az akár kiábrándítóan is nevezhető hamisság-érzetnek a fokozatos oldódását eredményezi.

Sokatmondó az *Ósdi Utazósdí* azon zárójeles kijelentése is, amely arra utal, hogy Tandori valamiféle fordított viszonylatú kapcsolati összefüggésként, a szerepek felcserélődéseként érzékelt a jugoszláviai magyar kisebbség irányából érkező segítőkész vonatkozásokat: „Akkoriban a jugoszláviai magyarok tudtak segíteni rajtunk, *nem fordítva volt az ügy*”. A levelekben tisztán artikulálódik, hogy az Ács Károllyal kialakított kapcsolatának aszimmetrikus mivolta is foglalkoztatja, és gesztusaiban rendre megjelennek valamiféle arányossági, egyensúlyba állítási törekvések. Ennek az aszimmetriának a mértéke levelenként eltérő, és a méréséklésére tett gesztusok is nagyon különbözőek. A következőkben egy Ács-kötetről (*Menetrend dicsérete*) szóló kritika a levélbeszéd tárgya, és a mondatsor az aszimmetrikus viszony belső feszültségeire való utalásként is értelmezhető: „Mármost szinte resteltem, hogy csak ilyen szűkös körülmények voltak adva (terjedelem stb.) – Te viszont egészen nagy-szerű bemutatkozási lehetőséget biztosítottál verseimnek a HID-ban a *Kiegészítések* c. mellékletben (Remek címet adtál!). Köszönöm, nagyon köszönöm ezt a gesztust! És a tanulmánynak is nagyon örülök. Bányainak, kérlek, közvetítsd legőszintébb köszönetemet. Az egész írás: tiszta, tárgyyszerű, számos helyén: reveláció-szerű számomra.”

Tandoriék eleinte évente-kétévente terveznek adriai utakat Újvidék és Belgrád érintésével, és az is megesik, hogy távolabbi, nyugati utazásaikról is Belgrádon keresztül térnek haza. Amikor csak futja az idejükből, „adriázás” előtt meglátogatják Ács Károlyt és feleségét, Carment. Terveikről, látogatási szándékukról, az indulás és az érkezés pontos idejéről részletesen beszámolnak a levelek, szinte nincs is olyan levél, amelyben

valamilyen formában ne esne szó utazási tervekről vagy időpontokról. Ilyenkor Tandori magától értetődő fesztelenséggel fogalmazza meg a *Híd* főszerkesztőjéhez intézett kéréseit, amelyekben a kapcsolati mozzanatok anyagi kondicionáltsága is felszínre kerül. Vannak olyan évek, amikor elmarad az adriai utazás, mert adminisztratív intézkedések gátolják: „olyan magyar turista, aki tavaly-tavalyelőtt járt Jugoszláviában, az idén nem utazhat” – tudatja 1975 áprilisában.

A jelzett periódusban egyébként több olyan szerző is felbukkant a *Híd*-ban, akik valamiért kiszorultak a korabeli magyarországi nyilvánosságból. Írói legendák szólnak az olyan utazásokról, mint amilyenről Konrád György is említést tesz újvidéki díszdoktori beszédében: „Mészöly Miklós íróbarátommal az itt kapott honoráriumból 1970-ben szép tavaszi utazásra indulhattunk Újvidékről Belgrádon, Szarajevón és Mostaron át Dubrovnikba, Korcsulára és Splitbe. Akkor jártam először a Földközi-tenger partján” (KONRÁD 2003: 1293). Egyébként több más olyan levél is van a gyűjteményben, amelyben a *Híd*-ban publikáló szerzők nyaralási célzatú honoráriumkérő sorai olvashatók, illetőleg tengerparti utakra vonatkozó előkészületi közlendői, lakhatási kérései, beszámolóí. Arról is szó esik, hogy Tandori a belgrádi jogvédő hivatalban történő ügyintézésben Eörsi Istvántól vett értesülései alapján jár el. Mindeközben az évek óta formálódó, kollegiális-baráti viszonyban megfogalmazódó reflexiók a kort idéző dokumentumokká avatják a leveleket. 1973-ban Tandorit beidézi a hivatal („Váratlanul »rámszóltak«: szeretnének beszélni velem.”), hogy ezentúl kizárólag a budapesti jogvédő közvetítésével juttasson szöveget külföldre. Az „érintkezési” ügyről szóló levél így zárja le a témát: „De az kész röhej, hogy a »fél magyar íróársadalom nincs figyelmeztetve, én meg vagyok«.”

A kapcsolatot mintha az egyedülállóság méltósága lengené be. Igen érdekes, hogy Tandoriék a barátság elmélyültével – amit a levelek hangneme, a megszólítások és levélzárlatok intimitása, a levelekben felbukkanó témák tartalmának jellege is tükröz (a korábbi szikár és tárgyias kifejezés átalakul, és a levelek vizualitása is egyre tandoriasabbá válik) – nem kívánják szélesíteni a kapcsolati kört, másokkal nem óhajtanak találkozni. Az egyik levél utóiratában a következők állnak: „Karcsikám, mondanom

sem kell, szokásos és »örök« inkognitónkban utazunk, ne szólj hát senkinek jöttünkről, mert Veletek akarjuk tölteni, »magunk között« az ottlétünk idejét, és sekit sem akarnék megbántani ismeretlen novi sadi irodalmi ismerősök közül." Visszatérő kitétel, hogy Tandori, személyes találkozást remélve, budapesti látogatásra invitálja Ács Károlyt, és az is kitetszik a levelekből, hogy olykor sikerrel jár. Emocionális telítettségű felkiáltó mondatok, köztük hiányosak is, fejezik ki a látogatáshoz fűződő érzelmi magatartását: „Nagyon jó volt a látogatásotok! Annyira örültünk! Az egésznek!" (1975. IX. 28.).

Tandori Dezső számára – a dokumentumok egykorú közlése szerint – az írói pályakezdés alakzatának formálásában, a költővé válás kezdeti periódusában Ács Károly főszerkesztői évei sokat jelentettek, a *Híd* pedig, korai befogadói és erőteljes kanonizálási gesztusai alapján, láthatóan kiváltságos helyet foglalt el. Alaptörekvéseinek több mozzanata is valóra válhatott: megalkotni és formálni költői szerepét, helyzetbe hozni saját költői praxisát, túllépni a kevésbé elfogadó magyarországi irodalmi kontextuson, és pozíciókat szerezni külhoni terepeken – miközben meglehetősen sikertelenül, de kifejezett igényt tart a magyarországi érvényesülésre is. „Tőlem kötetet nem adnak ki. Nem tudom, miért. Dehát nem és nem” – írja Ács Károlynak, igencsak elcsüggedve, 1967 júniusában.

A *Híd*ban való első megjelenését (ekkor Tandori huszonnyolc éves, Ács tíz évvel idősebb) „alap-megjelenésként” aposztrofálja: „1966 augusztusában bementem a Gorkij-könyvtárba és ott, valami újsághalmazra várva, végigböngésztem a körpolcot s fölfedeztem a HID 1966/7–8 számát... és abban bizonyos Tandori Dezső verseit. Ez alapélményem volt, amiképpen az a folyóiratszám: alap-megjelenésem. Ennek lassan 10 éve lesz. Ezt a kis magán-évfordulót szeretném megünnepelni a magam »csak-én-tudom-módján«. (No most meg már Te is tudod...) Összeválogattam a múlt évben írt (vagyis: az ez évben írt! De hamar túl lennék már – a jövő évi utazások kedvéért – ezen az éven! Egészségtelen szokás!) szonettjeimből – s talán, ezen még gondolkodom, közbe-ékelgetnék, a szellősség kedvéért, pár egyéb formájú verset – egy kis sorozatot.

Olyan tíz-tizennygy vers talán... Szóval senki ne tudja, mert kit érdekel! butaság! De én erre az 1976-os megjelenésemre fogok úgy gondolni,

mint első írói jubileumomra (bocsánat a másodikra, mert az elsőt onnét kell számítanom, hogy 15 évesen először adtam ki a kezemből írásművet az iskolai pályázatra. De több ilyen komoly, valóban határ-jellegű jubileumom nincs."E levél zárlatában a következő mondatot is ott találjuk: „Mint ha első megjelenésemet tervezném, olyan izgalommal zárom a levelet.” Az idézett levél tartalmazza a publikációs tervet is, amelyet a *Híd*, Tandori kérését teljesítve, 1976-os 7–8-as számában hiánytalanul megvalósít: a tizennégy szonett a szerző által kialakított sorrendben jelenik meg. Történik ez annak ellenére, hogy ekkor már nem Ács Károly, hanem Bányai János a folyóirat főszerkesztője. Ács nyilvánvalóan közvetítői szerepet tölt be. A hozzá intézett kérés így szólt: „kérek, az 1976 augusztusa körüli (akkor az a 7–8 szám volt!) számok valamelyikében emlékezzünk meg (félre ne érts: egyszerű közléssel! Nem örültem meg, hogy a versekben bármi efféle célzás lenne!!!) az én Nagy Emlémemről.”

Essen néhány szó a Nagy Emlék mibenlétéről is: 1966-ban *Az új magyar költészetből* cím alatt, szinte rejtett közlésként, Gömöri György, Eörsi István, Orbán Ottó, Horgas Béla, Tandori Dezső és Fehér József András versei sorakoznak, anélkül, hogy a folyóirat tartalommutatójában megjelenéne a szerzői nevek. Tandori már szeptember 4-én levélben köszöni meg a publikációt: „Örömmel fedeztem fel verseimet a HID 7–8. számában, nagyon jó érzés volt, s hogy ilyen hamar – az ilyesmi számomra bizony már meglepetésnek számít.” Ez a gyűjtemény első levele 1966. IX. 4-ei datálással (Ács a dátum alá, mintha tudatában lenne a dokumentum jövőbeni fontosságának, ceruzával odaírta a kézbesítés időpontját: Érk. 66. IX. 12.).

Tandori voltaképpen azzal a hírrel köszöni meg (1967. I. 3.) az első *Híd*-publikációt, miszerint a PEN főtitkára hivatalosan értesítette, hogy a harminc éven aluli írók számára Kelet- és Délkelet-Európára kiírt verspályázaton második helyezést ért el: „Sietve írom meg Nektek ezt az örömhírt, mely talán több mint pusztán személyes öröm. Még egyszer köszönetet szeretnék mondani Nektek azért, hogy 1966-ban, amikor sehol másutt nem igen közölték verseimet, Ti megjelentettetek”. Egy valamivel későbbi levél (1967. IX. 7.) szerint a „díjat nyert összeállítást” is elküldi a *Hídnak*: „Boldog lennék, ha közölhető lenne (valahogy, részei, stb.)”

Tandori Dezső 1967 elején, a februári–márciusi duplaszámban is jelen van. Ez a *Töredék Hamletnek* majdani anyagából készülő válogatás váltja ki a következő lendületes emóciójú sorokat: „Még újra sok-sok köszönet, Karcsi, azért a nagyszerű örömrért, ami engem a HÍD 2–3, számával ért. Nem formaság ez, hidd el, hogy örömömnek ilyen – szerény (egy-egy levélnyi), de mégis kitörő formájával »rontok« rátok; dehát ez az igazság, nagyon jó nekem a Ti közlésetek”. Bori Imre ez év végén jelenteti meg *A legújabb magyar líráról* című sorozatának IV. részét, amelyben Tandori Dezső költészetére figyel, mert, „az eredetiség revelációját tudta megszólaltatni” (BORI 1967: 1370), de szól Vasadi Péterről és Szentjóby Tamásról is – mindhármójuktól közöl verseket a szám. A levélgyűjtemény egy másik korai darabja (1968. II. 18) ezekre a *Híd*-akciókra reagál, szintén magas emotív értékű mondatokban: „... a HÍD olyan bőkezűen bánik velem, olyan elismerésben részesít, ami nagyon boldoggá tesz. Közlészek és Bori Imre rólam írt tanulmánya mintegy »névjegyet« jelent számomra. Hát igen, és úgy látszik erkölcsi magaslat kérdése is, honnan mit kap az író.” A levél mellékleteként szerepel egy nyomtatott meghívó (kézírásos kiegészítéssel: „Ács Károlynak és Bori Imrének szeretettel Tandori Dezső”), a Magyar PEN Club 1968-as fiatal szerzők estjére, amelyen Tandori is bemutatkozott.

Évtizedekkel később – „ez a Bori által akkor végképp íróvá avatott, a *Híd* által sok nehéz időn egy darabig még segített Tandori Dezső” (TANDORI 1999: 12) – a hetvenéves Bori Imrét köszöntve, és korai kritikusai gesztusát köszönve, így fogalmaz: „De evidensen: köszönöm, Bori Imre, én nem is tudom, professzor jóakaróm, esszéista értőnk (...) nem, író társunk. Itteni emberkollégánk.” Ebben a szövegben a kezdet, a beavatás emlékezete a következőképpen jelenik meg: „a következő döbbenetes hír hozta költővé avatásomat: „Bori írt rólad a *Híd*-ban ...!” – közölte valaki. Bori Imre a *Híd* hasábjain... s nem is akármilyen. És verseim, érdemleges költemények (a magam portáján érdemlegesek) jöttek az újvidéki folyóiratban... ó, Isten! Mondaná hamleti szó. Nem tudom, a zen-buddhista szó hogyan fejezné ki ugyanezt. A parlagi tény: akkoriban a Vajdaságban avatódott a magyar költő” (TANDORI 1999: 12).

1970 februárjában a *Híd* külön mellékletet jelentetett meg Tandori verseiből *Kiegészítések* címmel – mint egy itt idézett levélből már kiderült

(„Remek címet adtál!”), ezt a címet Ács kölcsönözte a publikációnak. Egy öt évvel későbbi közléstervet illetően Tandori már maga kéri címalkotásra Ácsot: „kérlek, ajándékozz meg Te a ciklus-címmel!” A mellékletben Bányai János (*A megtalált világ. Tandori Dezső világgépe*) a *Töredék Hamletnek* című kötetéről értekezik. Tandori 1969 novemberében már a melléklet pusztá tervére is izgatottan, aláhúzásos kiemelésekkel reagál, ahogyan fogalmaz, „zavartan örvendezek”. „Mintha »kis-kötetem« jelenne meg, talán /számomra is/ minden eddigi publikálásnál izgalmasabban.” Hozzáállásának jellemzését illetően lényeges, hogy mindeközben nem fogadja tétlenül a felé irányuló gesztusokat, a „kedves és gondos lapfőnök” mellett Ács Károlyt, a költőt is méltányolja, folyamatosan versírásra buzdítja, új szövegek iránt érdeklődik, budapesti látogatásra hívja („Várom látogatásodat!!!”). 1971 decemberében, a költőnek adva elsőbbséget, így teszi fel kérdéseit: „Hogy vagy költő úr, szerkesztő? (Párosítandó, ami aktuális. Aktuális a »költő«?)”. Egy tervezett versküldemény kapcsán 1973 januárjában a következőket írja: „...február legelején küldök egy bizonyos materiát; egy afféle vers-halmaz, de – ld. halmazelmélet – csak kerekedik belőle valami, a Te értő elrendezésedben. Témájukban nem lesznek idegenek Tőled (talán); realitás és bizonytalanság van bennük; valós emlékek keverednek a jelen »hát-most mi-legyen« pillanatával. Mért nem állítom össze őket »egésszé«, mert nekem úgy izgalmasabb, ha azt látom, mit »lát beléjük« a költőtárs”. A levél zárlatában ez áll: „Irsz? Vagy felülemelkedsz ily gyarlóságon?” Tandori ekkor már nem mindig ragaszkodik ahhoz, hogy a versek sorrendje a *Híd*-ban az ő személyes logikáját kövesse, az elrendezést, feltétlen bizalma jeléül, átengedi Ácsnak. Azt is rögzítik a levelek, hogy Tandori időről-időre újságokat küld, folyóiratokat, könyveket, amelyben fordításai jelentek meg, az Enzesberger-esszéket, az örmény Iszahakjan verseit, és az *Észt költők antológiáját* – mint írja, „ez utóbbiakat is csak a teljesség kedvéért, hátha lesz bennük egy-két szép vers”. Ebben a 75-ös levélben egy általa „bolondos”-nak ítélt kérése is van, minden bizonnyal a játékmedvés pályaszakasz lenyomataként, „hála és medve-áldás” ellenében arra kéri Ácsot, hogy egy Medin kolač-dobozt („Ezen egy fehér medve ül tarka kockás háttér előtt..”) küldjön neki postán: „Lennél olyan jó (hátha sikerül!) külj valamit (bármit!) dobozban, s

a doboz belső doboza lenne egy ilyen Medin; a novi sadi Medin V!!!!” Ács akár természetesnek is veheti a kérést, mert ismeri a problémát, hiszen a *Híd* 1974-es szeptemberi számában megjelent *A félbemaradásra váró katedrálisban* már verstárgyként szerepel egy korábbi begyűjtésű doboz: „Medin-Kolač (elmaradó személyleírás! csak egy dátum: / 1972. szeptember 22., lilával; ez a lila viszont nem tévesztendő össze / egy mellényszínnel, tehát – valami mással!)”.

Tandori verskérő levelei egyikében-másikában is felismerhetővé válik az aszimmetrikus kapcsolati relációk megélésének ténye. A következő idézetben az identitásképző értelem annak a feltevésnek a keretébe illeszkedik, hogy Ács azért nem küld verseket, mert nem számíthat szerkesztői gesztusainak viszonzására: „Irsz-e? Nem küldenél nekem mutatóba? / Azért mert én nem vagyok főszerkesztő, még olvasó vagyok valamelyest!!!.” Ezeknek a gondolatoknak némileg ironikus variációi bukkanak fel 1972 augusztusában: „Még egy szál verset se küld a költő úr, ugye. Ha én küldök, az rögtön olyan »kancsal« dolog, az a főszerkesztőnek is megy; dehát esküszöm, ha Ács-Költő-Úr küldene nekem egy verset néha, az csak egy Tandori nevű olvasóig jutna.” Az aszimmetria-érzet egyik mérséklési kísérleteként Tandori kritikát ír Ács *Menetrend dicsérete* című verseskötetéről, amely szinte a *Híd*-melléklettel egyidőben jelenik meg a kecskeméti *Forrás*ban. Már a kötet kézhezvételekor igyekszik kifejezni lelkesedését, a költőtárs (a Kedves „Öreg” Költőtárs megszólítást alkalmazza) iránti megbecsülését: „Nagyon nagy örömet szerezteél a pompás kötetteddel, és kitüntetően baráti, azon túli, ajánlással. Hát igen küszködünk mind ezekkel a dolgokkal. És jó látni, olvasni, érezni a mások küzdelmét. Együtt örülök Veled, sok verset már-már emlék-élményként kezdek forgatni magamban tegnapelőtt jött kötetedből. (...) Szóval úgy is köszönhettelek volna új köteted alkalmából, hogy az én effajta HÍD-asságomat idézem fel örömmel. Mert a »Hamlet«-hez Ti nagyon kellettetek” (1969. V. 18.). Az említett ajánlás, amelyet Tandori „kedves és igaz”-ként aposztrofál, „a meglelt rokonság” tényét tematizálja, és több levélhelyen is szóba kerül.

A levelekben másutt is felszínre jut Tandorinak az a meggyőződése, hogy a *Híd*ban való publikálás lehetősége, mint fontos karrierépítési tényező,

nagyon kell, mert segíti a magyarországi kötetmegjelenést: „És nekem nagyon sokat jelent a nyomtatásban való viszontlátás ezeknél az új verseknél. És segít is talán (biztosan!) a kiadásukban.” Hogy utóbbi meggyőződésében az új kötet vonatkozásában némileg azért csalódnia kell, egy 1970-es karácsonyi üdvözlőlapon küld információt, és egy „csakazértis” közlést kér: „Itt említem meg, kevésbé ünnepi tényként, hogy verseskötetemet Illés Endréék egyelőre visszautasították. Nem tudom, megkaptad-e a kéziratos anyagomat, de rettentő »jól jöhetne« épp most, ha a HÍD esetleg közölné.” Az *Egy talált tárgy megtisztítására* éveket kell várnia, a könyv csak 1973-ban látott napvilágot a Magvetőnél.

A perspektívák bizonytalansága láthatóan demoralizálja: 1973 májusában a következőket írja: „Kötetem. Alszik mélyen. Új »fekhelyén« immár 28. hónapja. Egyelőre még a kiadó igazgatójához sem tudok bejutni (beteg volt stb. 3 hónapon át; most Könyvnap jön... szóval majd, majd és majd. Tervezett (idén szept. 15-től tervezett) 1 hónapos nyugati utunk kútba esett. Hát ez van velem. (...) Ma nagyon szomorú vagyok (a kútbaesés híre alig pár órás!) – kérlek legalább a leveletem billentsd fenéken *baráti*lag, *bátyi*lag, vagy...).” Tandori 1973-ban is „egyetlen igazi kiadómnak” nevezi Ácsot. Várja a kötetet a Magvetőtől, de még júliusban sem tud semmi biztatót, „inkább negatív a kép”. Az is a levelekből derül ki, hogy Tandori Ács Károly ösztönzésére fog bele egy önértelmezési projektbe az *Egy talált tárgy megtisztítását* illetően, amelyet majd Bányai János közöl két részben a *Híd*ban 1978 januárjában–februárjában *Mi mondható róla, mondható róla* címmel. „[V]éleményem szerint a verseimnek van – elképzelhető – egy olyan felfejtési módja, amely a leghasznosabb változata a velük való foglalkozásnak” – indokolja a vállalkozást. Tandori *Forrás*beli kritikájának finom gesztusa, hogy már a felütésben hangsúlyozza, kisebbségi költő verseskönyvéről ír ugyan, de ez a vonatkozás nem befolyásolja a mondanivalóját: „Hogy mit tesz magyarországi magyar költőnek lenni s mit – elképzelhető »külhonnak«: biztosan vannak ennek is csálhatatlan jelei; mégis, efféle szempontok most talán kívül kell, hogy szoruljanak a kritikán, vagy még inkább: az örvendezésen, amellyel az Újvidéken élő Ács Károly gyűjteményes kötetét fogadjuk” (TANDORI 1970: 90).

A kettőjük szellemi közelségét hangsúlyozza a következő levélrészlet, azt bizonyítandó, hogy szinte azonos diskurzustérben mozognak, hogy a műből rekonstruált személyiség szinte egybeesik a szerzői önértés mozzanataival: „...a Te leveledben önmagadról adott önvallomás-szerű sorok /»tragikus alkat« stb/ szinte szó szerint fordulnak elő a kritika-kísérletemben, melyet a *Menetrendről* írtam és – még ezen is túl: az egész interpretálás alapját képezi ez a gondolat, a forma-vonatkozást tekintve is! Most talán mindennél szebben igazolódott valami, amit Te köteted megtisztelő ajánlásában így fejeztél ki nekem: »a meglelt rokonság jegyében«... Nagy jókedvre derültem tehát” (1969 novembere). A szóban forgó kritika vonatkozó mondatai így szólnak: „A *Menetrend* dicséretének költője ily módon – tragikus alkat. (...) Ács még abba is beletörődött, hogy valamilyen módon míves legyen, a költészet pedig: hogy a »művesség« okán ezeket a fájdalmas törésvonalakat, csonka belső felületeket formálja ki belőle-általa valaki. Szonettkoszorútól rondó formáig, a legválogatottabb gúzsokba kötve történik mindez kettőjükkel: Áccsal és a költészet lehetőségével. És ebből kényszeríti ki a szintézist valami több” (TANDORI 1970: 90). A költő megbecsülését jelzi az is, hogy az *Ének füstje, füst éneke* című kötetéről szóló Tandori-írás megfogalmazásában a gyűjtemény „végképp helyet kér szerzőjének a kortárs magyar költők egyik első vonalában. (...) A Vajdaság irodalmát felesleges volna említenem, hiszen ez a poézis ott született, abban (és mégsem abban) a közegben; és a mai magyar költészet egészét ugyanígy nem hozom itt gyűjtőfogalomul, mert abba Ács művének egyre tudottabban bele kell tartoznia. Helye – érdemben mármost, nem osztályozgatósdi szerint – ott lelhető, ahol az újítók mindig ellenőrizendő lendületével szemben szkeptikus, a konzervativizmustól szerencsésen (mert valóban! s nem önáltatólag) irtózó művészek pályája húzódik” (TANDORI 1977: 87–88).

Tandorihoz hasonlóan Ács Károly is széleskörű műfordítói tevékenységet fejtett ki, a többi között az ő munkája Danilo Kištől a *Kert, hamu* és a *Korai bánat*, de ekkoriban fordítja Crnjanski hontalanság-szövegét, a *London regénye* címűt is (erre kérdez rá Tandori: „Fordítasz? Crnjanski? Készen?”), és később elkészül az *Ithaka* híresen jó fordítása is. De már korábbról a nevéhez fűződik Miodrag Bulatović *Égre szállt a vörös kakas* (1963) és

Bora Ćosić *Családom szerepe a világforradalomban* (1970) című regénye is. Az előbbieken idézett, 1973 májusában kelt levél fedi fel a szellemi összetartozás e másik dimenzióját, a fordítói léthelyzetben tetten érhető közösséget: „Mármost sok együttérzésemet fogadd a fordítói remeteség okán. Ismerem ezt én is, egyre inkább (s mit mondjak: Bánom? Nem is.) – s biztos öröm az is, hogy túl vagy a dolgon.”

Szóljunk itt végül arról, hogy Tandori Dezső később is, amikor nagy presztízsű íróként verseit már a legváltozatosabb sajtótermékekben közölte, hajlott rá, hogy időről-időre gondolkodásának középpontjába tegye a *Híd* folyóiratot, hogy azt sugallja, ez a folyóirat a személyes identitása alakulástörténetének fontos része, hogy az itteni nehéz években is kéziratot küldjön, és hogy ezekben az időkben már „sohasem” fogadjon el honoráriumot. S mindeközben elkötelezettségéről, őszinte öröm-tapasztalatóról, az érzelmi kapcsolat időtálló mivoltáról igyekezzen meggyőzni a *Híd* aktuális főszerkesztőjét: „micsoda öröm! Igen nekem a HID... Akkor hát van, ami nem múlik. (...) Kérésem: ha egy parányi levelezőlap... Újvidékről... hogy megérkezett a munka.” (T. D. levele a *Híd* szerkesztőségéhez: 2009. 3. 10.).

A megfelelő olvasási mód kialakításához Tandori Dezső ezen kései leveleit érdemes együtt olvasni az Ács Károlyhoz szólókkal, egymást kiegészítő viszonyban állnak, s miközben ez utóbbiak teljesen megfordítják az anyagi kondicionáltság vonatkozásait, rátalálunk egy súlyosan szép közlésre is, miszerint az otthon metaforája jelöli a publikációs helyet, Újvidék városát: „Megjelenése nem sietős. Persze, öröm, amikor jön. Honort sohasem fogadok el a Hídtól. (Van épp elég hely, ahol még épp a sokkal több lenne a jó.) Ez egy otthon-kapcsolat, nekem, Újvidék” (T. D. levele a *Híd* szerkesztőségéhez: 2009. 3. 10.).

IRODALOM

BÁNYAI János 1969. A kubista képköltés Tandori Dezső költészetében. *Új Symposion*, 53., 28–29.

BÁNYAI János 1970. A megtalált világ. Tandori Dezső költői világképe. *Híd*, 2. (Melléklet), 17–30.

- BÁNYAI János 2014. *Tandori a Hídban*. In Faragó Kornélia (szerk.) *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás*. Forum Könyvkiadó–Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta, 125–129.
- BORI Imre 1967. A legújabb magyar líráról IV. *Híd*, 12., 1370–1379.
- FINTA Gábor 2016. *Ács Károly és a Híd (1965–1975)*. In Uő: *Próbajárat. Válogatott tanulmányok, kritikák*. Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 248–256.
- KONRÁD György 2003. A város mint műemlék. *Híd*, 11., 1285–1295.
- TANDORI Dezső 1970. Menetrend dícsérete. *Forrás*, 1., 90.
- TANDORI Dezső 1977. „Az idő megállításának képletei”. Ács Károly: Ének füstje, füst éneke: versek és versfordítások: 1945–1975. *Tiszatáj*, (31) 87–89.
- TANDORI Dezső 1999. Töredék Bori Imrének. Régi jeligére. *Híd*, 12., 948–950.
- TANDORI Dezső 2000. *Ósdi Utazósdí*. „Pest” – „Lelle” – „Lipcse” – „London” – „Bécs”. In Uő: *Ködös Iker. Irgalmatlan történetek*. Ab Ovo Kiadó, Budapest, 172–197.